e-ISSN: 2548-0634

International

Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art

e-ISSN: 2548-0634
Volume: 7, Issue: 14, June-July / Summer / 2022
Cilt: 7, Sayı: 14, Haziran-Temmuz / Yaz / 2022

Baş Editör / Editor in Chief
Prof. Dr. Sibel KILIÇ

www.ijiia.com
info.ijiia@gmail.com

International
Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art
e-ISSN: 2548-0634

Indexes crawled

JIA International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art
e ISSN:2548-0634
Volume: 7, Issue: 14, June-July / 2022
Cilt: 7, Sayı: 14, Haziran-Temmuz / 2022

İÇİNDEKİLER- CONTENTS

Prof. Dr. Murat HATİPOĞLU- Öğr. Gör. Başak GÜRSOY
Günümüz Ekonomik Yatırım Araçlarında Kişilere Alternatif Bir Menkul Altın; Osmanlı Sikkeleri ve Modern Darphane Altınları Üzerine Bir Araştırma
A Research on Gold an Alternative Investment to People in Today's Economic Investment Instruments; Ottoman Coins and Modern Minted Gold Coins
S.No: / P.N: 1 - 29

Doç. Bülent Ümit ERUTKU
Adaçayı, Lavanta ve Rezene'nin Gum Bikromat Fotoğraf Baskısında Pigment Olarak Etkisi
The Effect of Salvia, Lavandula and Fennel as Pigments in Gum Bicromate Photo Print
S.No: / P.N: 30 -37

Doç. Dr. Meral BATUR- Alparslan BAŞDOĞAN
Resim Sanatında Grotesk İmgelerin Kullanımı Üzerine Bir İnceleme
An Examination on The Use of Grotesk Images in Paıntıng Art
S.No: / P.N: 38 - 50

Dr. Öğr. Üyesi Gökcen Meryem KİLİNC
Lin Tianmiao'nun Sanatında Bedenin Farklı Yorumları
Different Interpretations of The Body in Lin Tianmiao's Art
S.No: / P.N: 51 - 61

Dr. Bahar BİLİCİ ÖZTÜRK- Prof. Şeniz AKSOY
Sanat Eğitiminde Öğrenci ve Öğretmen İçin Yeni Bir Kavram: A/R/Tografi
A New Concept for Students and Teachers in Art Education: A/R/Tography
S.No: / P.N: 62 - 71

Dr. Feyza ÜNLÜ DALAYLI- Elif Rumeysa ÜNLÜ
İletişim, Kadın ve Blues Müzik
Communication, Women and Blues Music
S.No: / P.N: 72 - 88

Arş. Gör. Tutku Ceren AKÇAM- Doç. Selda KOZBEKÇİ AYRANPINAR
Kadın Emeğine Dayanan Bir Ev Endüstrisi: El Örücülüğü
A Home Industry Based on Women's Labor: Hand Knitting
S.No: / P.N: 89 - 103

Umut YAĞCI- Doç. Dr. Ali Ertuğrul Küpeli
Türkiye'de Şirketlerin Yatırım Aracı Olarak Sanat
Art As Investment Tool of Companies in Turkey
S.No: / P.N: 104 - 121

JIA International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art
e-ISSN:2548-0634
Volume: 7, Issue: 14, June-July / 2022
Cilt: 7, Sayı: 14, Haziran-Temmuz / 2022

KADIN EMEĞİNE DAYANAN BİR EV ENDÜSTRİSİ: EL ÖRÜCÜLÜĞÜ

Tutku Ceren AKÇAM*
Selda KOZBEKÇİ AYRANPINAR**

Özet

Tarihsel anlamda erken dönemlerden itibaren tekstil ürünlerinin üretimi bir kadın pratiği olmuştur. Bunlar içerisinde üretim sürecinin tüm aşamalarında kadın egemenliğinde olan el örücülüğü, sosyal çerçevede "kadın işi" ifadesiyle dünya çapında kabul görmüş alandır. Taşınabilir araç gereçlerle yapılabilen portatif bir eylem olan el örücülüğü, nesilden nesile aktarılan kolektif ve kültürel bir eylemdir. Toplum içinde görsel gelenekleri ve söylence dünyasını oluşturan somut miraslardan birisi haline gelmiş, zamanla hazır giyim sektörüne entegre olmuştur. Kamusal teminler sağlamaya devam ederek ekonomik ilişkilere dayanan bir kimlik yaratmış, söz konusu kimlik kadın emeği etrafında şekillenmiştir. Öte yandan el örgüsü ürünler, hanenin giyim giderini düşürmek gibi bir temel motivasyonla, domestik kadın tarafından gerçekleştirilen bir üretim aktivitesi olmuştur. Bunun neticesinde demode, ihtiyaç sahibi, kırsal, yoksul gibi çeşitli sosyal tanımlamalar edinmiştir. El örgüsü giyime dair toplumsal hafızaya kök salan ifadeler ile el örücülüğüne dair kolektif bilinçte yer etmiş domestik kadın imgesi örmeye dair yeni söylemlerce köhne bulunmaktadır. Araştırmada domestik bir üretime dayalı olmasıyla kendine özgü değere sahip olan el örücülüğünün binlerce yıldır biriken kadın merkezli tecrübelerin sahiplenilmesi, el örücülüğünün günümüze gelmesini sağlayan kadın emeği ve sosyal tanımlamaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örme, El Örücülüğü, Giyim, Tekstil, Kadın Emeği.

A HOME INDUSTRY BASED ON WOMEN'S LABOR: HAND KNITTING

Abstract

Historically, production of textile products has been a woman's practice since early times. Among these, hand knitting, which is dominated by women at all stages of the production process, is a globally accepted field with the expression "women's work" in the social framework. Hand knitting, a portable act that can be done with portable tools, is a collective cultural act that is passed down from generation to generation. It has become one of the tangible legacies that make up the visual traditions and the world of myth in societies, and has been integrated into the ready-made clothing industry over time. By continuing to provide public supplies, it created an identity based on economic relations, and this identity was shaped around women's labor. On the other hand, hand-knitted products have been a production activity carried out by domestic women with the main motivation of reducing the clothing expenses of the household. As a result, it has acquired various social definitions such as outdated, needy, rural, and poor. The expressions about hand-knitted clothing that are rooted in the collective memory and the image of the domestic woman, which has taken a place in the collective consciousness about hand-knitting, are obsolete by the new discourses about knitting. In the research, the ownership of women-centered experiences accumulated for thousands of years in hand knitting, which has a unique value as it is based on domestic production, and

* Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, ORCİD ID: 0000-0003-0360-2480
** Doç., Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, ORCİD ID: 0000-0003-1031-9667

women's labor and social identifications that bring hand knitting to the present day have been examined.

Keywords: Knitting, Hand Knitting, Clothing, Textile, Women's Labor.

Giriş

"Çok az kişi, kendisine verilen el örgüsü bir hediyenin üretici aktörünün yoksul bir ev içinde yer alan üretken kadın kimliğine dayandığını göremez" (Abrams, 2006, s.162).

"İş" teriminin birçok tanımı vardır, ancak genellikle bir amaç için bir şey üretip, bu faaliyetle ödüllendirilebilecek maaşa karşılık gelmektedir. Sanayi toplumlarındaki "Çalışan" tanımlaması da söz konusu iş tanımlaması çerçevesinde çizilmektedir. Bu çerçevenin dışında kalıp ev içi faaliyetlerde bulunan kadınlar "çalışmayan" kategorisinde değerlendirilirler ve bu faaliyetleri çoğu zaman meslek olarak tanınmaz (Lion ve Michel, 2016, s.2). Sosyal hayat içinde kadın ve erkeğe verilen farklı roller ve iş bölümleri, kadını ev içinde yapılan işler ve yeniden üretim ile sınırlarken erkeği ise dış alandaki çalışma faaliyeti ile konumlandırmaktadır. Çoğu zaman toplumsal olarak erkeklerin yaptıkları işler daha prestijli ya da daha fazla gelir getiren işlerken, kadınların yaptıkları işler genel olarak ev eksenli emeğe dayanan işler olmaktadır (Gökdemir ve Ergün, 2012, s.72). Emek kategorisi içinde kadın emeği farklı özellikleriyle bir inceleme konusu olurken aynı zamanda işgücü piyasasında ayrı bir emek kategorisi olarak değerlendirilmesini zorunluluk haline getirmiştir (Ergüder, 2006, s.62). Domestik tekstil ürünleri üretimi de bunlardan birisidir (Lion ve Michel, 2016, s.2). Tekstil ürünlerindeki domestik kadın üretici aktörünün yaygınlığı, tekstil üretiminin "kadın işi" olarak tanımlanmasına sebep olmuştur (Breniquet, 2016, s.19).

Erken dönemlerden itibaren tekstil üretiminin bir kadın pratiği oluşunun izi mitolojik öykülerde görülebilir. Pek çok halkın mitleri, tekstil ürünlerinin kadın emeğinin sonucu doğduğunu anlatmaktadır. Tekstil ile ilişkili mitolojik karakterlerin kadınlar (tanrıçalar) oluşu, tekstil ürünlerinin üretici aktörlerinin antik dönemlerden beri kadınlar olduğunun bir göstergesidir. Mezopotamya dokuma tanrıçası Uttu, Aşağı Mısır'ın koruyucu tanrıçası olup aynı zamanda dokuma/ eğirme tanrıçası olan Neith, Mısır mitolojisinde eğirme ve dokuma tanrıçası Tayet, Yunan mitolojisinde Atina kentinin koruyucu tanrıçası olup aynı zamanda dokumacılık ile ilişkili olan tanrıça Athena, Helen mitolojisinin sembolü öreke ve dokuma tezgâhı olan tanrıça Penelope örneklerden bazılarıdır (Pınarcık, 2020, s.146-147).

Tarihsel süreçte, tekstil ürünlerinin üretiminin her aşamasında birincil üreticinin kadınlar olduğu dikkat çekmektedir. Öte yandan tekstil ürünlerinin üretimi genellikle ev kompozisyonu içerisinde yer almaktadır. Üretimin çağdaş sanayide belirli mekanlarda örgütlenmesinden sonra, ev içerisinde üretim yapan eğirici/dokumacı/örücü kadınlar, "istihdam edilmeyen" "boşta" "çalışmayan" kategorisinde değerlendirilmişlerdir (Abrams, 2006, s.154). Bunlar içerisinde en domestik üretim çerçevesine sahip kumaş üretim tekniği olan örme, evrensel bir şekilde kadın pratiği olarak tanımlana gelmiş alandır. Emeğin evsel alanla ilişkilenmiş olması ürünün sosyal tanımlamalarını da etkilemiştir. Bu araştırmada, kadın emeğine dayanan domestik bir tekstil endüstrisi olan el örücülüğünün tarihsel serüveni ortaya konmuş, örme ürünlerin üretim mekânı ve üretici aktörleriyle ilişkilendirilerek sunulduğu sosyal tanımlamalar tartışılmıştır.

Domestik Bir Endüstri Olan Örücülükte Kadın

Antik Mezopotamya'da kadınlar tekstil ürünlerini önceleri hane içinde aile ihtiyaçlarını karşılamak için üretmiş, sonraları onların bu kabiliyetleri ticaret ağlarına entegre edilmiştir. Öyle ki tekstil işçiliği, dönemin ticaret hukuku metinlerinde "kadın mesleği" olarak aktarılmıştır. Çalışma alanlarının tümü cinsiyetlidir ve her toplum eril ya da dişil olduğuna dair kendi meslek kavramlarını üretmiştir. Kültürlenme sürecinin başlangıcı sayılabilecek olan Antik Mezopotamya'dan günümüze kalan tekstil ürünlerinin tasvirleri ve belgeleri mevcuttur. Şematik gravürlerde tekstil ürünlerinin yapılışı ve üretici aktörünün kadınlar olduğu görülmektedir (Görse1 ve Görsel 2).

Görsel 1: Eğirici kadın tasvirleri, Cemdet Nasr dönemi, Mezopotamya

Görsel 2: Dokumacı kadın tasvirleri, Suriye

Bu doğrultuda Antik Mezopotamya'da erkek tekstil işçisine rastlansa da tekstil işçiliği kadın işi olarak adlandırılır. Ticaret ağları genişleyip üretim hacmi arttıkça tekstil ürünleri daha organize şekilde üretilmişlerdir (Lion ve Michel, 2016, s.3). Antik Anadolu uygarlıklarında da tekstil ürünlerinin üretimine dair işlerin kadın emeğine dayandığı çeşitli tasvirlerden anlaşılmaktadır. Geç Hitit Dönemine tarihlenmiş olan mezar stelinde eğirici kadın tasviri dikkat çekmektedir (Görsel 3). Sol elinde kirmen, sağ elinde yün tutar şekilde betimlenen üretici kadın tasviri örneği Hitit Dönemi Anadolu'sunda da tekstil ürünlerinin üretiminin kadın emeğine dayandığını gösteren örneklerdendir (Pınarcık, 2020, s.153).

Görsel 3: Eğirici kadın tasviri, Geç Hitit Dönemi, Maraş Steli

Kumaş yapı oluşturma teknikleri içerisinde dokuma M.Ö. 7000'lere dayanan en eski tekniktir. Örme, büyük olasılıkla, M.S. 3. ila 4. yüzyıllarda geliştirilmiş bir kumaş yapı oluşturma tekniği olarak dokumaya göre daha gençtir (Cooke, 2011, s.37). Örme endüstrisi, dokuma endüstrisine nispeten genç olsa da örücülük yerli bir üretim faaliyeti olarak toplumların hafızalarında oldukça yerleşiktir. Söz konusu hafıza, örmenin kırsal bir ev endüstrisi olarak kadın emeğine dayanmasıyla şekillenmiştir.

Antik bir zanaat olan örme, kumaş yapı oluşturma teknikleri içerisinde, bilinen en domestik üretim çerçevesine sahiptir. Üretim sürecinin tüm aşamalarında kadın egemenliğinde yer alan el örücülüğü, sosyal çerçevede "kadın işi" olarak en net ve evrensel kabul görmüş bir alandır (Abrams, 2006, s.153). Pek çok el sanatı gibi ev içi ortamda gerçekleştirilen örme, erkeklik ve kadınlık arasında çizilen sınırların, geleneksel olarak kadın evreni ekseninde yer almaktadır (Kepa, 2019, s.71).

Örücülüğün domestik bir kadın pratiği olarak görülmesi modern bir olgu değildir. Orta çağ Avrupası'nda, özellikle 14. Yüzyıl İtalyan ve Alman resminde, ressamlar pek çok kadın örücü resmetmişlerdir. Motifleşen örücü kadın figürünün Erken Rönesans döneminde Meryem ile aktörleştiği görülür (Görsel 4). Steele (2005) Orta çağ Avrupası'nda örmenin genellikle kilise ile ilişkilendirildiğini bu sebeple Erken Rönesans resimlerinin pek çoğunda örgü ören Madonna motifinin görüldüğünü söylemiştir (Steele, 2005, s.308). Rutt (1989) örgü ören Madonna motifinin yoğunlaşmasının nedeninin Meryem'i kutsal bir kadın karakter olarak, alçakgönüllü ve domestik bir alana yerleştirmek olduğunu düşünmektedir (Rutt, 1989, s.44). Örücülük, kadın emeğine dayanan bir üretim olarak mütevazılığa ve evcilliğe dair çağrışımlar yapmayı günümüzde de sürdürmektedir.

Görsel 4: "Visit of the Angel" Buxtehude Altar, Almanya

Erken kırsal dönemde örücülerin genellikle gezici olduğu görülmektedir. Kadınlar çobanlık yaparken, pazara ya da tarlaya gider gelirken yanlarında taşıdıkları iplik yumağı ve şiş gibi örücü araçlarla örmelerini yapabilmekteydi. Örmeciliğin, dokumadaki tezgâhın aksine, basit şiş, tığ gibi taşınabilir araç gereçlerle yapılabilen portatif bir eylem olması, onun hem açık havada hem de sürekli değişebilen mekânlarda yapılabilmesini sağlamıştır (Black, 2012, s.104). 1950'lerde Shetland'da

çekilmiş fotoğraftaki gezici örücü kadın örneğinde olduğu gibi gezici örücülük modern dönemlere kadar gelen bir uygulama olmuştur (Görsel 5).

Görsel 5: Shetland'ın batı yakasında gezici örücü kadın, 1950'ler

Köy toplumunun halk gelenekleri içerisinde örme, yerelleşmiş kültürlerin oluşmasını sağlamıştır. Evlilik, özel günler, tarım döngüleri gibi ritüellerin günlük örme kıyafetlerin (çorap, şapka, kazak, tozluk, vb.) özel versiyonlarıyla kutlanmasıyla görselleştiği örme folkloru kadınların üretimleriyle var olmuştur (Rutt, 1989, s.25-26). Konu ile ilgili olarak Black (2012), örücülüğün folklorun bir parçası olduğunu ve yerel örmeyi çevreleyen geleneksel desen dağarcığının ilgili toplumun mitolojisine dair motiflerden başka bir şey olmadığını söylemiştir. Ona göre örme giyim, pragmatik bir amaca hizmet ediyor olabilir ancak bu durum örmenin nesiller arası aktarılan kolektif bir kültürel aktive olarak üretildiği toplumun görsel gelenekleri ve söylence dünyasını oluşturan somut miraslardan biri olmasına engel olmaz (Black, 2012, s.107). Geleneksel üreticilerinin kadınlar, geleneksel üretimin yer ve ölçeğinin ise domestik olması örmenin folklorik yanının uzun vadede korunarak aktarılması anlamına da gelmektedir.

Britanya Adaları ve İskandinav ülkelerindeki balıkçı ganseyleri (örme yün kazak), kadın emeğinin yoğun bir şekilde görüldüğü örme folkloruna verilebilecek önemli örneklerden biridir. Kadınlar tarafından yerel ölçekli üretilen bu örme kazakların desenleri söz konusu adalar bölgesinin denizcilik folkloruna dayanmaktadır (Görsel 6) (Black, 2012, s.107). Denizcilik yapan erkekler için kadınlar tarafından üretilen gansey kazaklar, desenleri ve örücü kadınların teknik maharetleri sebebiyle denizaşırı bölgelerde talep edilen ticari bir ürün haline gelmiştir (Rutt, 1989, s.129). 19. Yüzyıla gelindiğinde makine ile örülen gansey kazaklar o denli popüler olmuşlardır ki "gansey" uzun süre doğrudan örme kazak anlamında kullanılmıştır (Rutt, 1989, s.132).

Görsel 6: Gansey kazaklar

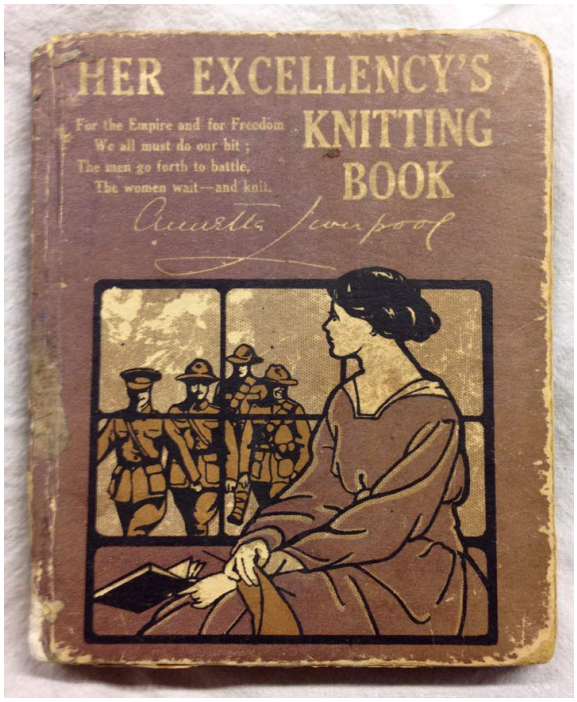
Kadın kimliğinin inşasında el örücülüğünün analizini yapan Abrams (2006), Shetland Adaları örneğini incelemiştir. Buna göre, bölgede ticari faaliyetin merkezinde yer alan el örücülüğü kadın merkezli bir kültür yaratmıştır. Abrams (2006), Shetland Adalarında 19. ve 20.yüzyılda yünlü el örmesi giyimin ana ekonomik faaliyet haline gelmesinin nedeninin kadınların kilit bir emek performans sergilemeleri olduğunu söylemiştir. Buna göre bölgede örücü kadınlar örme giyim piyasasını ticarete entegre etmiş ve geniş çevrede ekonomik ilişkilere dayanan bir kimlik yaratmışlardır. 1920'lerde Galler Prensi tarafından popüler hale getirilen ada desenli kazaklar bölge örücülüğünün kimliği haline gelmiştir. Bugün dahi kadınların ürettiği bu el örgüsü ürünler Shetland'ın kendini dış dünyaya tanıtma araçlarından biridir. Farklı renklerle oluşturulan geleneksel bir örme tekniği olan Fair Isle'ı kullanarak yüksek kaliteli el örgüsü ürünler üreten kadınlar, denizaşırı pazarlarda çalışmaları için yüksek fiyatlar talep edebilir güçte ve durumdadır. El örmesinin Shetland geleneği ve kültürünün bir sembolü olarak konumlandırılması, günümüze değin büyük yankı uyandırmıştır. Bir kadın faaliyeti olan örücülük çok dar bir ekonomik temele sahip yer olan adaları kalkındırmıştır. Shetland'da ürünlerin takas edildiği nakitsiz bir ticaret sistemi kadınların karşılıklı bağlantıları üzerine kurulmuş ve örücülükte kadınların üretici kimliğini daha da şekillendirmiştir (Abrams, 2006, s.150-153).

Görsel 7: Örücü kadınlar, Shetland Adaları

Sanayi Devrimi'nden önceki yüzyıllar boyunca, aileye pratik giyim eşyası sağlamanın yanı sıra, geçimlik bir ev işi olan örücülük, özellikle kırsal alan için ek gelir elde etmenin bir yoluydu. Çünkü örme, hafif taşınabilir aletler gerektiren, kadınlarca günlük rutinler arasında gerçekleşebilen bir üretimdir. Fakat zamanla kırsal bir ev endüstrisinden bir sanayi koluna dönüşmüştür (Black, 2012, s.51). Abrams (2006) da benzer şekilde örücü kadınlarla yürüttüğü sözlü tarih görüşmelerinde kadınların örgü ile rahatlama ve zevk arasındaki ilişkiyi nadiren ima ettiklerini, kadınların örücülükteki temel motivasyonun ekonomiye dayandığını söylemiştir (Abrams, 2006, s.158). Buna göre el örücülüğü üretimi, hane ve civarında yapılan, kadın ağlarıyla yürütülen ekonomik bir faaliyettir. Abrams (2006), tüm bunlara dayanarak, örücülüğün bir kadın kültürü olduğunu söylemiştir (Abrams, 2006, s.159).

Örücülük, kadınlar arasında ev içi emeğine dayanmış olsa da I. ve II. Dünya Savaşları, Kırım Savaşı, Amerikan İç Savaşı gibi savaşlarda askeri birlikler için çorap, kar maskesi, kazak, kamuflaj gibi ürünlerin üretilmesine katkıda bulunarak kamusal teminler sağlamıştır. Kırım Savaşı'ndan bu yana her büyük çatışmada, orduya giyim desteği sağlamak adına örücülük öne çıkmıştır (Rutt, 1989, s.134-135). Örücülük, savaş cephelerinde yer almayan kadınlar için "cephe ardı desteği" gibi bir işleve dayandırılmıştır (Rutt, 1989, s.139) (Görsel 8). Hatta bu çabalar yardım kuruluşları tarafından koordine edilmiştir. I. Dünya Savaşı süresince örücü kadınlar, soğuk iklim koşullarındaki ordu için bere, eldiven, atkı, fanila ve özellikle çorap üretmişlerdir (Black, 2012, s.136).

Görsel 8: "Her Excellency's Knitting Book" kitabı

II. Dünya Savaşı süresince de benzer performans verilmiş, örücü kadınlar sığınaklarda örmeye devam etmişlerdir. Örgü örerek orduya giysi üretmek bir görev olmuştur. Bunu daha da örgütlemek adına İngiltere'nin Ordu ve Hava Kuvvetleri Ofisi, kadınlara ithafen "örme yapabiliyorsan üzerine düşeni yapabilirsin" sloganını yaymıştır (Black, 2012, s.137). "For home and country" adıyla bir araya gelen örücü organizasyonlar oluşmuş ve vatansever duygularla orduya örme giyim ürünleri üretmişlerdir (Görsel 9).

Görsel 9: II. Dünya Savaşı Dönemi Örücüleri, 1939, İngiltere

Savaş dönemindeki örücülük faaliyetlerine yönelik örme desen yayıncıları ve iplik şirketleri, bu amacı desteklemek için yayınlar yapmıştır. Zafer sloganlarıyla hazırlanan yayınlarda kar maskeleri, çoraplar ve eldivenler dâhil olmak üzere, cephe giyimi için ayrıntılı talimat broşürleri hazırlanmıştır (Görsel 10). Amerikan başkanının eşi Eleanor Roosevelt ve İngiltere Kralı George VI'nın eşi Kraliçe Elizabeth söz konusu yayınlar için poz vermişlerdir (Black, 2012, s.137).

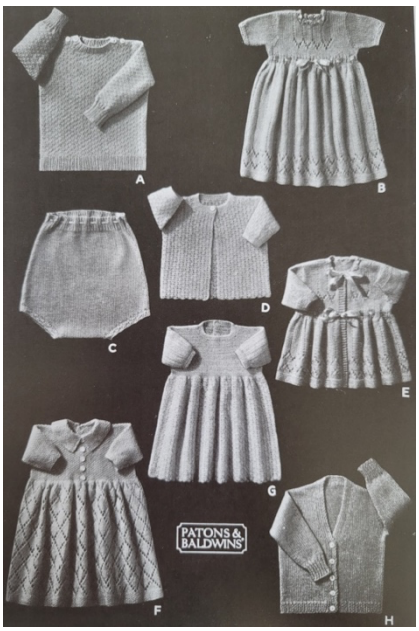

Görsel 10: II. Dünya Savaşı Dönemi Örme Yayını

İkinci Dünya Savaşı esnasında ordunun giyim ihtiyacına destek olmak için artan örücü sayısının sonucunda 1950'liler örme kazağın en parlak dönemi olmuştur. Bu dönemde evde el örücülüğüyle üretilen ya da makinede üretilip hazır satılan kazaklar spor giyim ve günlük giyimde sıklıkla giyilmiştir. Dönemin kadınsı New Look akımının da etkisiyle akşam kazakları payetler veya nakışlarla süslenmiştir (Black, 2012, s.166). 1960'lara gelindiğinde örme giyim sofistike yaşamın olağan görüntülerinden biri olmuştur (Black, 2012, s.169).

Ev terziliği ile el örücülüğü, yeniden kullanma ve tamir etme konusundaki yardımcı beceriler-olarak savaş dönemlerinde oldukça artmıştır. Dolayısıyla 1960'lara kadar evde giysilerin örülmesi, toplumsal hafızada, oldukça tanıdık bir görüntü olmuştur (Black, 2012, s.143). Savaş sonrası dönemde pek çok kadın hali hazırda iş yerlerinde çalışmaya başlamıştır. Kadınların ev içi uğraşına ayıracak zamanı giderek azalsa da ev ekonomisindeki giyim giderini düşürmenin yollarından biri, en azından aile üyelerinin giysilerini örmektir. Söz konusu maliyet bilincinin yanında Vogue Knitting gibi giderek zenginleşen uzman yayınlar çıkmış ve örme giyim modaya uyum sağlamıştır (Black, 2012, s.133).

16. ve 17. yüzyıllarda sanayileşmeye kadar evde örgü örmek kabul gören bir kazanç aracı olmuş, 19. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle kadınları hedef alan küçük örme makineleri ev kullanımına girmiştir. Gereçleri ne olursa olsun domestik bir aktivite olan örücülük, çocuk giysileri, iç çamaşırları, kazak gibi sıcak tutan giysiler ve battaniye gibi ürünlerle ailenin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamıştır (Black, 2012, s.103). Eldiven, çorap, şapka, bere, kazak ve iç çamaşırı gibi örme giyim ürünleri, evde aile için elle yapılan en temel ürünlerden olmuştur. Günlük yaşamın temel parçaları olan söz konusu ürünlerle, örme kumaş yapısının doğal esnekliğinden yararlanılarak vücudun şeklini alan pratik giysiler oluşturulmuştur. Zamanla bu ürün yelpazesine yenileri eklense de birçok öğe yüzyıllardır temelde değişmeden kalmıştır (Black, 2012, s.110). Özellikle çocuk örme giyimine moda döngüsü çok az dokunmuş, çocuk giysileri form, desen, renk açısından sabit kalmıştır. Ev içi emeğine dayanan çocuk örme giyim üretimi, 20. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Çocuk örme giyim ürünlerine dair örnekler erken dönem örme dergilerinden çağdaş dönem dergilerine kadar izlenebilmektedir (Görsel 11) (Black, 2012, s.112).

Görsel 11: Çocuk örme giyim kataloğu, Woolcrafts dergisi, 1937

El Örücülüğünde Kadın Emeği

El örücülüğünde desenler süreç içerisinde ana akım modasına uyum sağlamıştır. Bunun üzerine büyüyen orta sınıf arasında modaya uygun örme giysilere talep doğmuştur. Artan talebe yanıt olarak, "boş zaman aktivitesi" olarak konumlanan örücülük, 20. yüzyılın ilk on yılı boyunca Pazar toplantıları gibi "hobi vakitlerinde" üretilmiştir. Savaş döneminde orduya yardım için örgütlenen örücüler kazak üretimini ilerletmişlerdir. Kazak modasının tüm sınıflarda hızla yayılması artan

sayıda popüler olan düşük fiyatlı örgü kitapçıklarının ve onların desenlerinin yayınlanmasıyla desteklenmiştir. 1920 ve 1930'ların yaygın silüeti garçonne, jazz müzik dinleyici kitlesinin görseller üzerindeki etkisiyle flapper siluetine doğru evrilmiştir. Silüetteki bu değişim "domestik kadın" tarzından uzaklaşılarak daha çocuksu bir tarza gidilmesiyle sonuçlanmıştır. Dönemin örme giyiminde bu etki izlenebilmektedir (Görsel 12) (Black, 2012, s.161).

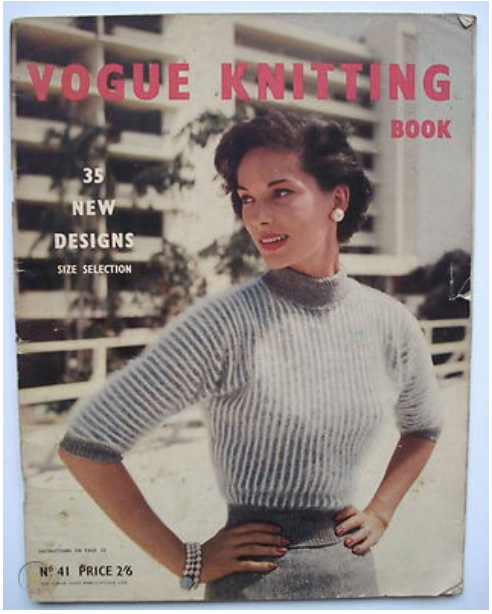

Görsel 12: Marilyn Monroe ve örme kazak modası

Süregelen günlük örme eşya üretimi kültürü 19. yüzyılın ortalarına değin sürmüştür. Çeyiz öğeleri için fantezi örgü geliştirmek ve bunları üretmek pek çok kadının görevi olarak konumlanmış bir gelenek olarak görülmüştür. Alt ve orta gelir grubundan kadınlar örme ürünleri ev hayatlarını inşa etmek için kullanırken örücülük üst gelir grubu kadınların günlük hobileri arasına girmiştir. Öyle ki Kraliçe Victoria, prenseslik günlerinden itibaren örgü örmüş, 1837'de taç giydikten sonra da örmeye devam etmiştir (Black, 2012, s.119-120).

Yerli örücülüğün evrimi, kadınların tedarikçiden tüketiciye doğru değişen rolü ve erkek odaklı finansal bağımlılıklarıyla değişmiştir. Bu durumdan özerkleşebilmeleri 19. Yüzyılın ortalarından itibaren basılan örme kılavuz ve talimatları, el işi dergiciliği gibi uzman kadın yayıncılığın büyümesi ile mümkün olabilmiştir (Black, 2012, s.104). Jane Gaugain editörlüğünde yayınlanan "The Lady's Assistant" (1840), "The Ladies Knitting and Netting Book" (1837), "Selections of Knitting, Netting and Crochet Work" (1843) gibi pek çok yayının yanı sıra "Encyclopaedia of Needlework" (1886) gibi üç ayrı dile çevrilip 800.000'den fazla sayıda satan örme kitapları basılmıştır (Black, 2012, s.123) (Rutt, 1989, s.112).

1930'larda yayına başlayan moda dergisi Vogue'un yayımladığı "The Vogue Knitting Book" (daha sonra "Vogue Knitting" adını aldı) moda bilincine sahip kadınlara yönelik şık örme giyimde uzmanlaşmış bir yayın olmuştur (Görsel 13). Black (2012) dergiyi, 1980'lerin başında parlak moda dergileri örgüyü kucaklayana kadar, el örgüsünün yüksek moda arenası olarak tanımlamıştır (Black, 2012, s.130).

Görsel 13: 1952 yılına ait Vogue Knitting dergisi

Orta sınıf büyüyüp, kadınlar iş yaşamına girdikçe pek çok dergi için ana hedef olan ev hanımı kadın profili değişmiştir. Çalışan kadına yönelik içerik değişimine giden dergiler, örme özelinde, örme kılavuzlarında "triko giyim modelleri" içeriğine geçmiştir. Öte yandan savaşlarla gelen ekonomik zorluklar sebebiyle örücülük ev ekonomisine katkı yapabilecek bir alternatif olarak görülüp domestik üretim sahasına geri dönmüştür (Black, 2012, s.130).

El örücülüğü sosyal bir üretim aktivitesi olarak, göçlerle de yaygınlaşmıştır. Örneğin, ağırlıklı olarak İngiltere'den giden kolonize edilmiş göçmenlerle kurulan Amerika Birleşik Devletleri'nde, Britanya'dakine paralel bir örme kültürü ortaya çıkmıştır. İngiltere'den Amerika'ya ithal edilen örme giyim ürünleri, Amerika'daki İngiliz kolonisi olan New England'da taklit edilerek çoğaltılmıştır. Black (2012), Amerika'daki bu örme üretiminin, İngiltere'ye olan sömürge bağlarını koparmaya yardımcı olacak ekonomik arayışlar olarak, bağımsızlığa giden süreçte tekstil ve giyim üretiminin yerlileşmesini sağladığını düşünmektedir (Black, 2012, s.105).

El örücülüğünün bir boş zaman aktivitesi olarak popülaritesi giderek artmakta ve gençler arasında giderek yaygınlaşmaktadır. Sanatsal vizyonun işin içine katılmasıyla el örücülüğü, el sanatları sektörü için kârlı bir pazar faaliyetine dönüşmektedir (Pavko-Čuden, 2017, s.1). Öte yandan geleneksel el örücülüğü mirası kırsal kadın emeğine işaret etmeye devam etmekte, örücülüğe dair sosyal tarih ve kolektif bilinç oldukça duygusal tepkiler uyandırmaktadır. Örücülüğün edebiyatta bir motif olarak sürekli yer alması okuyucuların bilinçlerinin örmeye dair ne denli yoğun çağrışımlarla dolu olduğunu göstermektedir (Black, 2005, s.8).

Kumaş yapısı oluşturma teknikleri içerisinde bilinen en domestik üretim çerçevesine sahip olan örme, tarihsel süreçte, kadın emeğine dayanmıştır. Erken kırsal dönemlerde gezici olduğu düşünülen örücüler, beceri ve bilgilerini nesiller arası aktararak sürdürmüştür. Kolektif kadın emeğiyle var olan bu kültürel aktivenin ürünleri kıtalararası ticaret ile yaygınlaşmıştır. Gelişimi lineer olmamakla birlikte örme üretimi, artan örücülük faaliyetleriyle savaş dönemlerinde gelişmiştir. Modaya uygun sosyal arayışlar sonucunda örme giyim, aktüel örme yayıncılığının katkılarıyla, çağa uyum sağlayarak günümüze değin dönüşerek gelmiştir. Tarihsel süreçte tutarlı bir şekilde devamlılık gösteren el örücülüğünün ürünleri çeşitli sosyal tanımlamalar edinmiştir.

Örme Ürünlerin Sosyal Tanımlamaları

Günlük kullanım eşyalarının işlevi dışındaki anlamsal bağlantıları ürünlerin üretim ve tüketimlerine dair kavram ağları oluşturur. Bu doğrultuda el örücülüğünün üretim ölçeği ve üretici aktörleri el örgüsü ürünlerin sosyal tanımlamalarını etkilemiştir. El örgüsü ürünlere getirilen sosyal tanımlamalardan bazıları demode, ihtiyaç sahibi, kırsal, yoksul olarak sıralanabilir. Araştırmada söz konusu sosyal tanımlama dizgeleri neden sonuç bağlamında açıklanacaktır.

El örücülüğü, üretim sürecinin tüm aşamalarında kadın egemenliğinde olan bir sektör olmuştur. Örmenin yaygın olarak "kadın işi" olarak kabul edilmesi emek ve evsel alanla doğrudan ilişkilidir. Kadınların, üretimin tüm yönleri üzerinde kontrolü elinde tuttuğu bir üretim olarak el örücülüğünün emeği evsel alanlarda verilir. Kadınlar el örücülüğünün yanı sıra el örgüsünün yan faaliyetlerinde- eğirme, taraklama, terbiye- de birincil üretici rolündedir. Öte yandan söz konusu üretim ev içi emeğine dayandığı için örücü kadınlar sanayi üretimi çağı literatüründe "istihdam edilmeyen" "boş"ta "çalışmayan" kategorisinde değerlendirilmektedir (Abrams, 2006, s.153-154). Sanayi çağında profesyonel ürünler tanımlanmış karar vericiler ve çeşitlendirilmiş uygulayıcılar şeklinde örgütlenmiş, çoklu departmanlara bölünmüş üretim tesislerinde üretilmektedir. Ev gibi domestik bir mekânsal çerçevede, Sanayi çağı literatüründe "profesyonel olmayan" tanımı bulan kadın örücülerce üretilen örme ürünlerin demode, ihtiyaç sahibi gibi sosyal tanımlamaları söz konusu üretim ölçeği (ev içi) ve üretici aktör (ev kadını) ile doğrudan ilişkilidir.

El örücülüğü üretimdeki tarihsel tutarlılık örme giyim ürünleri için her zaman popülerlik sağlamamıştır. Black (2012) örme giyim ürünleri ile geçim sıkıntısı arasında bir ilişki olduğunu söylemiştir. Ona göre örme ile yoksulluk arasında doğrusal ilişki mağazalarda yer alan popüler dokuma giyime ulaşamamaya bağlı 'mecburen giyinilen örme giysiler' şeklinde kurulur. Örme makinalarının triko endüstrisinde kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte tüketici talebi makine trikolarına kaymış, el örmesi giysilerin kullanımına dair "demode" ve "ihtiyaç sahibi" algısı artmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu popüler algı devam etmiştir (Black, 2012, s.113-114). Abrams (2006) benzer şekilde örme ürünlerin yoksulluk ve kadın emeğine işaret ettiğini söylemiş ve durumu örneklendirmiştir: "*Çok az kişi, kendisine verilen el örgüsü bir hediyenin üretici aktörünün yoksul bir ev içinde yer alan üretken kadın kimliğine dayandığını göremez*" (Abrams, 2006, s.162).

Sanayi sonrası örme üretimi makinalara kaymış olsa da el örücülüğü, en azından iki savaş arası dönemde kültürel yapı içinde önem taşımaya devam etmiştir. Bununla birlikte el örme üretiminin devamlılığı sıklıkla sanayi öncesi veya günümüz geçiş ekonomilerinde karşılaşılan bir durumdur. Bu durum esasen yoksulluk ve kadın emeğine işaret etmektedir (Abrams, 2006, s.155). El örücülüğünün ek gelir elde etme, alım gücünün yetersizliğinden kaynaklanan ev içi giyim üretimi ve/veya ailenin giyim giderini düşürmenin yollarından biri olması örme ürünlerin, ekonomik yokluğa dair göstergesel bir nitelik edinmiş olmasının sebebi olarak görünmektedir.

Tüm bunlarla birlikte, el örgüsü ürünlere dair kurulan ana bağlantı kadın ve kadın emeği ile ilişkilidir. Kültürel uygulamaların pek çoğunda kadınlık ve erkeklik kavramlarının kutuplaşmış tanımlarının varlığı kök salmıştır. Kadın kutbunun kültürel pratiği olan el örücülüğünün zamanla sosyal anlamda tanımı değiştirmiştir. Uzun süre gezici aktivite olan örücülük Sanayi Devrimini takiben kadınların yalnızca özel alanlarında yaptıkları bir aktiviteye dönüşmüştür. Kadın örücülüğünün sosyal karakterinin değişime uğradığı bir diğer olgu geçimlik bir işten bir hobi sözlüğündeki bir aktiviteye dönüşmüş olmasıdır. Kepa (2019), örücülüğün kadınlara dair bir 'boş zaman aktivitesi'ne dönüşmesinin sebebinin kadınların yüzyıllarca ev bakımı ve günlük kullanım eşyası üretimi pratiğinin aktörü olması olduğunu söylemiştir (Kepa, 2019, s.73-74). "*Ayrıca, örme günümüzde genellikle sadece tipik kadınsı bir aktivite olarak değil, aynı zamanda sallanan sandalyede oturan*

yaşlı bir kadın tarafından gerçekleştirilen "eski moda" bir aktivite olarak da görülmektedir" (Kepa, 2019, s.73).

Uzun zaman örgü örmek sıradan, değişmeyen, yaşlı kadınlar tarafından yürütülen bir ev içi aktivitesi olarak görülmüştür (Pavko-Čuden, 2017, s.1). Kadın emeğine dair görünmezlik ve değersizlik örme ürünlerin sosyal değer parametrelerinin aşağı çekilmesinin sebeplerindendir. Günümüzde örücülüğün, cinsiyet sınırlamasının yanında yaş ögesiyle de eşleştirilmesiyle ilgili araştırmalarında Harrison ve Ogden (2019) örücülüğün "yaşlı kadın uğraşı" etiketi edindiğini söylemişlerdir. Buna göre, "büyükanne" figürünü hatırlatan örme üretimi demode bulunur ve aşağılanır. Örücülük zanaatıyla ilgili yeni söylemler onu genç, havalı, sosyal ağlara bağlı olarak inşa etmeye uğraşmakta ve bunun için "Grandma never knit like this" (Büyükanneler asla böyle örmezler) benzeri söylemler üretmektedir. "New knitting" "New crochet" gibi benzer girişimler de örücülüğü domestik geçmişinden koparmanın yollarını arayan tanımlamalar olarak örücülüğü marjinalleştirme çabasındadır. Söz konusu uygulamalar, genç nesilleri örmeye devam etmeye teşvik etse de örücülük pratiğinin geçmiş deneyimlerini göz ardı etmektedir. Harrison ve Ogden (2019) örücülüğe konan yeni etiketlerle örücülüğün "köhne" görünen geçmişinin inkâr edildiğini söylemişlerdir. Alay konusu olan 'yaşlı kadın' figürünün örücülüğü 'özgürleşmemiş kadınlığın bir işareti olarak' görülür. Büyükanne örücü, bu nedenle "son derece cinsiyetçi bir iz" olarak algılanır. Bir zamanlar boyun eğdirilmiş ev kadınlığının alametifarikası olan domestik uğraşlar 'yeniden müzakere edilen ve yeniden anlamlandırılan' post-feminist kadının dünyasında yeniden inşa edilir ve ev kadınlığının can çekişen göstereni büyükanne karalanır (Harrison ve Ogden, 2019, s.454).

Kozmopolit orta sınıf kadınların "yeni" örücülüğü sosyal elitizmden beslenen bir örücülük hiyerarşisi oluşturmaktadır. Buna göre kişisel zevk, boş zaman, ithal iplik ve lüks ile karakterize olan günümüz "marjinal" örücülüğü kırsal, ek gelir elde etmeye ve/veya ailenin giyim giderini düşürmeye dayalı örücülüğe göre daha üst segment bir aktivite olarak konumlanır. Pahalı ipliklerle boş zaman aktivitesi olup, üretimden çok tüketim etrafında dönen örme grupları "tutumlu ev hanımlığının bir uzantısı" olarak örgü örmenin yanında sınıf temelli ayrıcalık halini alır (Harrison ve Ogden, 2019, s.461).

İçerisinde çelişkiler bulunsa da el örücülüğünün yeniden ele alınması, onun özgürleşmiş kadın ve özgürleştirilmiş zanaat bağlantısıyla yeni anlam dağarcıkları edinmesini sağlamaktadır. Bu çok anlamlılık, el örücülüğünün ve örmenin yeni kadın oluşumlarında bir mücadele alanı olduğunu göstermektedir. Uzun yıllar erkekler tarafından yapılan işlerin kadınların yaptığı işlere göre daha önemli ve saygın kabul edilmesi, evrensel olarak kadının üretimdeki kaynakların daha az kayda değer bulunması önemsiz görünmesine neden olmuştur (Gökdemir ve Ergün, 2012: 70). Örme, kadınlık ve ev işçiliğin birbirine bağlı halde durduğu ideolojik bağlantıda kurgulanan toplumsal cinsiyet rollerinin post-feminist duyarlılıkla yeniden ele alınmasıyla dönüşmeye başlamıştır. Evle daha yakından ilişkili olan yaşlı kadın örücülerin genç uygulayıcıların modaya uygun sosyal arayışlarına katılmaya isteksiz olmasının yanında genç uygulayıcıların yaşlı kadınların domestik hal ve uğraşlarına bağlı olmasıyla deneyimlerini küçümsemesi sorunlarının çarpışması yeni formülasyonlara gebe gibi görünmektedir (Harrison ve Ogden, 2019, s.464).

Sonuç

Uzun yıllar hane içi giyim ihtiyacını karşılayan el örücülüğü bir ek gelir elde etme yöntemi ve/veya ailenin giyim giderini düşürmenin yollarından biri olarak ev içerisinde kadın emeğiyle varlık göstermiştir. Bu sebeple tekstil kumaş yapısı oluşturma teknikleri içerisinde bilinen en domestik üretim çerçevesine sahip olan el örücülüğü, en net ve evrensel şekilde "kadın işi" olarak tanımlanan alandır. Emeği kadınlarca evsel alanda verilen el örücülüğünün ürünleri üretim mekanının (ev içi), üretim hacminin (hane ihtiyacı) ve üretici aktörünün (kadının) küçümsenmesi neticesinde demode,

ihtiyaç sahibi, kırsal, yoksul gibi çeşitli sosyal tanımlamalar edinmiştir. El örmesi giyim, toplumsal hafızaya kök salan tanımlamalar ile birlikte el örücülüğüne dair kolektif bilinçte yer etmiş domestik kadın/büyükanne imgesi örmeye dair yeni söylemlerce köhne bulunmaktadır. Bu sebeple çağdaş örücü grupları kendilerini domestik kadın imajından uzak tutma çabası içerisindedir.

Kadının üretken olduğu her dönemde, emek gücüyle etkin yer edindiği üretim süreci içindeki bütün alanlarda sahip olduğu işgücü ve bu alanlardaki rolü, yoğun biçimde ekonomi için temel güç kaynağıdır ve el örücülüğü de bunlardan biridir. Tarihsel anlamda kamuya pek çok sosyo-ekonomik fayda sağlamış olan el örücülüğü, kadınların kilit emek performansı sergilemesi neticesinde günümüze ulaşabilmiştir. El sanatlarının önemli tekniklerinden olan örmenin domestik kadın üretimine dayalı olması kendine özgül bir değer dağarcığı yaratmasına neden olmuştur. Geleneksel üreticilerinin kadınlar, geleneksel üretiminin yer ve ölçeğinin domestik olması örmenin uzun vadede korunarak aktarılmasını sağlamış, kamusal yaşama dair ürün teminleri sağlamaya devam ederek ekonomik ilişkilere dayanan bir kimlik yaratmıştır. El örücülüğünü geçmişinden koparma gayreti sahip olduğu tarihsel alanın, üretim olanaklarının, yarattığı üretici kadın kültürünün görmezden gelinmesine sebep olmaktadır. El örücülüğüne dair çağdaş girişimlerin, örmenin sürdürülerek günümüze gelmesini sağlayan domestik kadın emeğinin değerini teslim ederek örücülüğün tarihsel serüveni ile barışmaları, binlerce yıldır biriken tecrübelerin sahiplenilmesi ve örmenin tarihsel alanının görünür kılınması için oldukça önemlidir.

Kaynakça

Abrams, L. (2006). Knitting, Autonomy and Identity: The Role of Hand Knitting in the Construction of Women's Sense of Self in an Island Community, Shetland c. 1850–2000. *Textile History*, 37 (2). 149-165.

Black, S. (2005). *Knitwear in Fashion*. London: Thames & Hudson.

Black, S. (2012). *Knitting: Fashion, Industry, Craft.* London: V&A Publishing.

Breniquet, C. (2016). Weaving, Potting, Churning: Women at work during the Uruk Period. *The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East*. Walter de Gruyter GmbH.

Cooke, B. (2011). The Physical Properties of Weft Knitted Structures. *Advances in Knitting Technology* (Ed.: K.F. Au) (37-47), Woodhead Publishing.

Ergüder, B. (2006). *Türkiye'de Kadın Emeğinin Değişen Yapısı: Enformel Kesimde Kadın Emeği ve Kadın Emeğine Talep*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gökdemir, L. ve Ergün, S. (2012). Kırsal Kalkınmada Kadının Rolü. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi İdari Bilimler.* 1 (1). 67-80.

Harrison, K. ve Ogden, C. A. (2019). Grandma never knit like this: reclaiming older women's knitting practices from discourses of new craft in Britain. *Leisure Studies,* 38 (4). 453-467.

Kepa, E. (2019). Knitting–(Wo)Men's Occupation. *Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego*, 70. 71-83.

Lion, B. ve Michel, C. (2016). *The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East*. Walter de Gruyter GmbH.

Payko-čuden, A. (2017). Multiple Faces of Contemporary Hand Knitting. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 254 (19).

Pınarcık, P. (2020). Mitler ve Olgular: Dokuma Tanrıçası Uttu Üzerine Bir İnceleme. *Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*. Phaselis VI. 145-157. http://dx.doi.org/10.18367/Pha.20009.

Rutt, R. (1989). *A History of Hand Knitting*. London: Batsford Ltd.

Steele, V. (2005). *Encyclopedia of Clothing and Fashion*. Thomson Gale.

Görsel Kaynakça

Görsel 1: Breniquet, C. (2016). Weaving, Potting, Churning: Women at work during the Uruk Period. *The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East*. Walter de Gruyter GmbH.

Görsel 2: Breniquet, C. (2016). Weaving, Potting, Churning: Women at work during the Uruk Period. *The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East*. Walter de Gruyter GmbH.

Görsel 3: Pınarcık, P. (2020). Mitler ve Olgular: Dokuma Tanrıçası Uttu Üzerine Bir İnceleme. *Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*. Phaselis VI. 145-157. http://dx.doi.org/10.18367/Pha.20009.

Görsel 4: Rutt, R. (1989). *A History of Hand Knitting*. Londra: Batsford Ltd.

Görsel 5: https://www.janettebudge.com/a-taste-of-my-fair-isle-knitting-talk/ Erişim Tarihi: 30.01.2022

Görsel 6: http://www.northfolk.org.uk/ganseys/shering.html Erişim Tarihi: 15.10.2021

Görsel 7: https://kddandco.com/2009/08/10/tea-and-knitting/ Erişim Tarihi: 30.01.2022

Görsel 8: Black, S. (2012*). Knitting: Fashion, Industry, Craft*. London: V&A Publishing.

Görsel 9: Black, S. (2012*). Knitting: Fashion, Industry, Craft*. London: V&A Publishing.

Görsel 10: Black, S. (2012*). Knitting: Fashion, Industry, Craft*. London: V&A Publishing.

Görsel 11: Black, S. (2012*). Knitting: Fashion, Industry, Craft*. London: V&A Publishing.

Görsel 12: Black, S. (2012*). Knitting: Fashion, Industry, Craft*. London: V&A Publishing.

Görsel 13: https://www.worthpoint.com/worthopedia/vintage-vogue-knitting-book-41-1952-314504292 Erişim Tarihi: 30.01.2022